

8. Метафизичният контекст на моделирането в историческото познание

Основна особеност на човешката история е, че тя притежава т. нар. осево време, което съвпада с геологичното време. Определяща в тази история е човешката екзистенция, а не телесността. Метафизиката на моделирането в историческото познание се отнася до една все още недостатъчно разработена област на научната рационалност. Както стана ясно, като че ли такава традиционно емпирична наука, каквато е археологията, е отишла по-напред в това отношение. Изоставането според нас се дължи на обстоятелството, че историята все още не е изработила своето теоретично равнище. Поради това в настоящия момент с твърде голяма доза условност може да се употреби терминът “теоретична история”, докато все по-убедително се налага терминът “теоретична археология”, каквато е предложена от Жан-Клод Гарден⁴¹. Но теоретична история несъмнено трябва да бъде създадена, като според нас при осъществяването на такава цел особено важна роля следва да изиграе моделирането. Към тази ситуация ще добавим и съвременната компютризация, която неудържимо налага необходимостта от моделиране на пътищата, методите и средствата на историческото познание, историческото обяснение и др.

Историята на човечеството включва не само факти, но и философски проблеми, които съподчиняват тези факти по един теоретично осмислен начин. Пълзящият емпиризм в историята се свежда, обикновено до описанието на факти и осъществяването върху тях на една смислова рефлексия, зависеща от историка като субект на познание. Историята е рационална истина за миналото, а не “минала” истина. Тя не би била наука, ако не е способна да извлече тази истина. Всеки историк иска да внесе своя истина в историята и почти всички смятат, че т я х н а т а интерпретация (на едни и същи факти) е по-правилна от тази, която са осъществили другите. Явно е, че историческото познание трябва да бъде истинно. Но могат ли историците да отговорят със средствата на самата историческа наука какво е ИСТИНА и каква е тя сама по себе си? От историята на науката е известно, че нито една частна наука, дори и тази, която работи с конкретните

емпирични факти, не е в състояние със свои собствени средства да отговори на въпроса какво е това истина. Но претенциите за истинност на историческите знания си остават като нещо естествено и подразбиращо се от само себе си. Подобно затруднение може да бъде преодоляно със средствата на философията. Историята на човечеството и историята на определени народи притежават своя метафизика, т.е. свой вътрешно логически дух и определени парадигми на реализация.

Битието на историческия процес и неговото осево време са свързани с проблемите за същността, произхода и структурата на обществото. Правилното осмисляне на историческите факти изисква знания относно същността и структурата на обществото. Освен това в широк мащаб историческите процеси включват и т. нар. географски, демографски и социален детерминизъм. Последните се отнасят до метафизичното разбиране за ролята на причинно-следствените връзки в обществото. Причинността в обществото може да бъде както еднозначна, така и многозначна – вероятностна (статистическа). В обществото особено важна роля играят функционалните връзки. Схващането за подобни процеси влияе върху интерпретацията на историческите събития и историческите факти. Известно е също така, че историците обикновено робуват на пет основни концепции при интерпретацията на фактите: теологическа, елитарна, популистка, месианска и лъжемесианска. Марксистската концепция за историята е псевдомесианска, защото се игнорира ролята на християнското Царство Небесно. На последното се противопоставя комунистическото земно царство. Всички тези схващания дават своя отпечатък върху облика на историческите съчинения и върху “моралното” оправдание на войните и свързаните с тях човешки жертви.

Метафизичните проблеми на моделирането, отнасящо се до за създаване на Теория на историята, се свързват с ясното формулиране и решаването на действителните теоретико-методологични проблеми, пред които е изправена съвременната история⁴². Вече е пределно ясно, че отричането на философската методология като цяло и в частност на методологичните проблеми на моделирането от даден конкретен (специалист) историк само по себе си претендира за философска концепция. Впрочем отричането на значимостта на философията от даден историк е

оправдано, но само в един-единствен случай — когато е насочено срещу “философстването” в историята в смисъл, че изследването на историческите факти със строго научни методи се заменя с философски спекулации, т.е. със смесица от произволно съчиняване на връзки (в историческия процес), с фразеология, състояща се от неосмислени изрази, които — тъкмо защото са неосмислени — по принцип не може да бъдат нито “истина”, нито — “лъжа”. Това обаче отдалечава историята от научната рационалност.

Историкът извършва словесно моделиране, прилагането на което трябва да бъде съобразено със съвременното състояние на проблема за съотношението между факт и истина. Днес в историята могат да се използват и имитационни модели на дадени военни действия в миналото, войни, революции, битки или въстания. Ще обърнем внимание, че А. С. Гусейнова, Ю. Н. Павлевски, В. А. Устинов отдавна са създали балансов модел, който обхваща количеството на населението в различните социални слоеве и в различни полиси на Древна Гърция, количеството военна техника, стоките и парите в различните слоеве на населението в полисите. Отчитайки също така динамиката на стоките на пазара и парите, те моделират състоянието на икономиката в продължение на 25-годишната война. Основна роля при това моделиране играят диференциалните уравнения⁴². Подобно моделиране освен частнонаучно, би имало и важно метафизическо значение. Особено перспективно е моделирането на политическата страна на историческия процес. В това отношение примамлива изглежда възможността за приложението на такъв род моделиране към изследването на средновековната българска история.

Във връзка с гореказаното ще отбележим и целесъобразността от създаване на “диаграма” на мисленето на отделни исторически личности, която е производна на тяхната естествена метафизика. Тя би следвало да включва политическите цели и възможните варианти на разгръщане на изследваните исторически събития. Особено важно е да се моделира модалността и логиката на разсъждение на дадена историческа личност и връзката ѝ с вземане на съдбоносно решение. Ще припомним, че такъв род моделиране вече е осъществено по отношение на Бисмар-

ковото политическо мислене от В. Б. Луков и В. М. Сергеев⁴³. То е израз на определен личен катехизис и естествена метафизика.

Особено интересни за моделиране са **игрови ситуации** от типа на следните: напр. българският хан или цар трябва да предприеме оптимално действие X. За самия хан или цар ситуацията действа като императив и той трябва да вземе оптималното сред всички възможни решение. Разбира се, невинаги това му се удава. Когато действието е оптимално, историкът обикновено характеризира хана или царя като “умен”, “далновиден”, “образован” политик и др. Такава оценка в подобни случаи е субективистична, тъй като историкът поставя неявно себе си на мястото на хана или царя и рационалните му обяснения могат да се окажат дори псевдообяснения.

За преодоляване на такива евентуални псевдообяснения и по-общо казано на такъв род субективизъм в разсъжденията на съвременния историк по наше мнение би било от съществено значение моделирането на обработката на писмени исторически данни за мислите и действията на исторически личности с използване възможностите на епистемичната логика. Заедно с това ще отбележим принципиалната възможност и целесъобразност от използването на средствата на модалната и деонтическата логика (по-точно на техните диадически варианти) за моделирането на историческото обяснение и на историческата дескрипция. Набелязаните тук в чисто методологически план пътища на приложение на съвременни формални логически системи за моделиране разсъжденията на историка в изследователския процес ще бъдат обект на бъдещи изследвания.

Има ли своя собствена логика историческият процес или целият е изтъкан от случайности? Ако в историята на човечеството господстват случайностите, тогава историята ще си остане завинаги емпирична наука и никога няма да премине към мотивирани теоретични обобщения. В това отношение заслужава внимание детерминисткото и недетерминисткото схващане за историческите процеси. Не се подценява проблемът за свободата както на отделния исторически човек, така и като цел и смисъл на историята.

Какъв е ценностният смисъл на историята във всички аспекти на нейната реализация или полза имат само историците, които

пишат съчинения за собствено удовлетворение? Възниква проблемът за разграничаването на историята като обект на познание и историята като информационна система, която се създава от историците. Що е история – хронологическо описание на фактите или истината в миналото и за миналото? За историка обаче те са взаимносвързани. Но кой може да твърди, че извън дадена граница истинното описание на фактите не е подчинено на субективизъм? Кой трябва да бъде научният критерий за историческата истина и дали тя трябва да се подчинява на съвременната политическа конюнктура? Както отбелязва Джордж Оруел в своята книга “1984”, в тоталитарните общества съществува специална служба за непрекъснато преправяне на историята съобразно изискванията на новото време. Ако историческата истина може да бъде независима от политиката, то кога най-после историческата наука ще се очисти от политико-религиозни интервенции и фалшификации? Ето защо проблемът за историческите източници и историческите факти става все по-актуален от гледна точка на метафизиката⁴⁴.

Историческият факт придобива научен смисъл само тогава, когато явно или неявно бъде включен в съответна теоретична концепция. Последната придава съответен научен смисъл на факта. Факт, без да притежава някакъв смисъл, не е никакъв факт. Но ние знаем, че концепциите се менят и това налага изменение и в интерпретацията на историческите факти. Затова се поставя въпросът: възможна ли е историческата истина и кои са най-надеждните критерии, които да гарантират истинността на историческото познание? Подобни въпроси възникват, когато на историята се гледа като на наука. Нещата биха изглеждали много по-романтично, ако тя се обяви за изкуство или за част от философската антропология. Днес са налице процеси, които показват, че историята и културологията все повече се сближават и намират своето теоретично единство в антропологията. Разрешаването на проблемите на философията на историята се оказва невъзможно без философията на културата. Но решаващото в случая е това, че историята притежава своя метафизика. Съществува метафизика на историята, която е част от общата метафизика като философска наука.

БЕЛЕЖКИ

¹ Ф и л о с о ф и я, методология, социален прогрес (Диахронен подход). Съст. Е. Данков. В. Търново, 1981; В е р с п е к т и в а т а на времето. Съст. Е. Данков. В. Търново, 1989; Ф и л о с о ф и я, методология, евристика. Съст. Е. Данков. В. Търново, 1989. За обособяването на евристиката като самостоятелна наука вж.: П у ш - к и н, В. Н. Евристика. С., 1968; Представянето на метафизиката (в сборника "Философията като метафизика". В. Търново, 1996) във военни термини като: корпус, (метафизиката е) удобна писта, полето, демаркационна линия, блокира, секрет и др. е неприемлива профанизация.

² Вж. в това отношение П о л и к а р о в, А. Проблеми на научното познание от методологична гледна точка. С., 1977; Рец.: Щ е р б а - к о в, А., Е. Д а н к о в – В: Новые книги за рубежом по общественным наукам. М., 1978, №11; В е л ч е в П. Откривателската и предвиждаща функция на диалектиката. С., 1979; Рец.: К у з н е ц о в, Г., Е. Д а н к о в. Эвристические и прогностические функции диалектики. – В: Новые книги за рубежом по общественным наукам. М., 1980, №5; Т а с е в, И. Диалектически категории. С., 1978. Рец.: У р с у л, А. Д., Е. Д а н к о в. Диалектические категории. – В: Новые книги за рубежом по общественным наукам. М., 1978, №6; П р о б л е м и на гносеологията. С., 1975. Рец.: К у р а ж к о в с к а я, Е., Е. Д а н к о в. Проблемы гносеологии. – В: Новые книги за рубежом по общественным наукам. М., 1976, №2; Б ъ н к о в, А. Логиката на Хегел и диалектическият материализъм. С., 1977. Рец.: Я к о в л е в, В., Е. Д а н к о в. Логика Гегеля и диалектический материализм. – В: Новые книги за рубежом по общественным наукам. М., 1978, №3.

³ Вж. П о л и к а р о в, А. Проблеми на научното познание от методологична гледна точка. С., 1977, с. 24–104; Д а н к о в, Е., И. Р а у. Логико-исторический анализ методологии и методов научного познания. – Философские науки, 1987, кн. 4, с. 112, 115.

⁴ С т е ф а н о в, Н. "Малкият свят" на голямата наука. С., 1981, с. 46. Рец.: К а р д а ш е в, Ц., Е. Д а н к о в. – В: Социологически проблеми, 1981, №4, с. 119.

⁵ М а р к с, К., Ф. Е н г е л ь с. Из ранних произведений. М., 1958, с. 596 (Превод наш – Е. Д.); Д а н к о в, Е., И. К р ы л о в а, И. Н.

Смирнов. Цивилизация и адаптация – Философские науки. 1986, кн. 2, с. 129–130.

⁶ Костов, К. Структурно-функционален подход в научното изследване. С., 1976, с. 39. Рец.: Яковлев, В., Е. Данков. Структурно-функциональный подход в научном исследовании. – В: Новые книги за рубежом по общественным наукам. М., 1973, №6; Старченко, Т. Е., Е. Б. Данков. Ориентиране в методологията на науката. – Філософська і соціологічна думка. 1989, №4, с. 119–120.

⁷ Вж. Пушкин, В. Н. Евристика. С., 1968, с. 77–88; Василев, С. Интуиция и творчество. С., 1978, с. 28–182. Рец.: Яковлев, В., Е. Данков. Интуиция и творчество – В: Общественные науки СССР. 1979, №5.

⁸ Вж. Данков, Е. Взаимодействие на науките в системата на екологията. – Сб. Екологизация на общественото производство. Свищов, 1981, с. 811–819; Данков, Е. Образование и взаимодействие наук в формировании экологической культуры. – В: Тезисы докладов на Международном симпозиуме “Образование и охрана окружающей среды”. С., 1981, с. 68–70.

⁹ Вж. Попов, К., Е. Данков. Стилистика и семиотика. – В: Год. на ВПИ–Шумен. ФФ, т. V А. С., 1981, с. 51.

¹⁰ Мелюхин, С. Т. Диалектический материализм – методология современной науки. – В: Философские основания естествознания. М., 1977, с. 5.

¹¹ Пак там, с. 4–5.

¹² Вж. Якушкин, Б. В. “Семантический треугольник” в парадигмах Г. Фреге, Ф. де Соссюра в свете коммуникативно-кибернетического подхода. – Известия АН СССР. Серия Литературы и языка. Т. 38, 1979, №3, с. 219.

¹³ Шишков, Г., Л. Попов, Е. Данков. Увод към Диахронния анализ – В: Год. на СУ, ГГФ, кн. I, т. 71, С., 1970, с. 379–400.

¹⁴ Данков, Е. Мястото на диахронния подход в прогнозирането на жизнената среда. – В: Ролята на екологичния фактор в териториалната организация на производството. Свищов, 1984, с. 239–251.

¹⁵ Данков, Е., В. Благоева. Актуални методологични проблеми на географията. – Изв. на БГД. Кн. XXV. С., 1987, с.157–158.

¹⁶ Лямин, В. С. География и общество. М., 1978, с. 123.

¹⁷ Пак там.

¹⁸ М и к л и н, А. М., В. А. П о д е л ь с к и й. Категория развития в марксистской диалектике. М. 1980, с. 55.

¹⁹ Д а н к о в, Е. Човекът и екологичните проблеми на неговата жизнена среда. В. Търново, 1988, с. 39.

²⁰ Г а р д е н, Ж.-Кл. Теоретическая археология. М., 1983, с. 2.

²¹ Пак там, с. 34.

²² Пак там, с. 40.

²³ Пак там, с. 67.

²⁴ Пак там, с. 225.

²⁵ Пак там, с. 34.

²⁶ Пак там, с. 39.

²⁷ Пак там, с. 40.

²⁸ Пак там.

²⁹ Пак там.

³⁰ Пак там, с. 62.

³¹ Пак там, с. 67.

³² Пак там, с. 69.

³³ Пак там, с. 116.

³⁴ Пак там, с. 225.

³⁵ Пак там, с. 242.

³⁶ Пак там, с. 245.

³⁷ Пак там, с. 246.

³⁸ Пак там, с. 247.

³⁹ Пак там, с. 263.

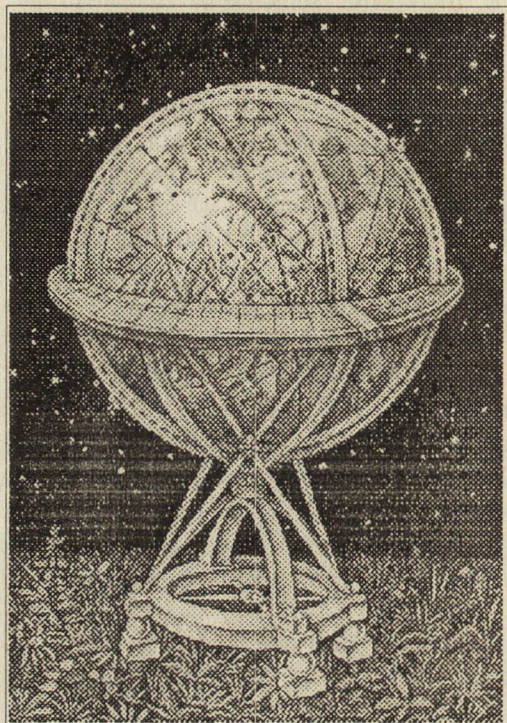
⁴⁰ Пак там, с. 30

⁴¹ Г а р д е н, Ж.-Кл. Теоретическая археология. М., 1983, с. 31; Вж.: Рец.: Д а н к о в, Е. — Археология, 1987, кн. 2, с. 39–41; К е л л е, В. Ж., М. Я. К о в а л ь з о н. Теория и история. М., 1981, с. 288; Рец.: Д а н к о в, Е. Исторически преглед, 1982, кн. 4, с. 140–143;

⁴² Г у с е й н о в а, А. С., Ю. Н. П а в л е в с к и й, В. А. У с т и н о в. Опыт имитационного моделирования исторического процесса. М., 1984, с. 6–34. Вж. още: Ч е н д о в, Б. Определенность, неопределенность, модальность и вероятность — категории современного научного познания. С., 1974; Д а н к о в, Е. Диахронен аспект на съотношението между динамическите и статистическите закономерности в историческото изследване. — Сб. резюмета. “Великотърновски университет “Кирил и Методий” (1963–1988). В. Търново, 1988, с. 28–29.

⁴³ Л у к о в, В. Б., В. М. С е р г е е в. Опыт моделирования исторических деятелей. Отто фон Бисмарк, 1866–1876. – В: Вопросы кибернетики. Логика рассуждений и ее моделирование. М., 1983; Д а н к о в, Е. Диахронни аспекти на диалектиката “екологическа необходимост – свобода”. – В: Сб. Екологизация. Свищов, 1984, с.209–221; Ч е н д о в, Б., Е. Д а н к о в. Някои методологически проблеми на моделирането в историческото познание. – В: Сб. Методология, моделиране, компютри. В. Търново, 1988, с. 90–92.

⁴⁴ Тези, които са превърженици на “Града божи”, трудно могат да се съгласят, че “метафизиката представлява “невидима” с просто око” и “common sen” част на нашата Вавилонска кула”. (Философия, 1996, № 3, с. 80). Вавилонската кула е “града на кесаря”. За Вавилонската кула като кула на “зидаростойтелите”, които “правят свят” (тоталитарно – войнствено-сексуален). Вж.: в. Синьо време, бр. 31, год. II. 15–21 авг. 1991; в. Синьо време, бр. 38, год. II. 1 окт. 1991; в. Синьо време бр. 21, год. III. 30 април, 1992; Д а н к о в, Е. Съвременна мобилизация на военните термини в метафизиката. Времена, бр. 226, год. V, 7–13. XI. 1996; Времена, бр. 221, 3–9. X. 1996. Войнстващата идеология и терминология на “Вавилонската кула” мотивира мястото на съмнението в метафизиката (като наука и като естествена способност). Д а н к о в, Е. Към метафизиката на безсъзнателното. Психоанализа и философия. С., Изд. БАН – 1996, с. 121–129; в. Синьо време, бр. 22, год. III 22. V. 1992; Сп. Кула, 1996, № 2, с. 3–11; Сп. Кула, 1995, № 4, с. 3–12; Сп. Кула, 1996, № 1, с. 73–80; Сп. Кула, 1995, № 2, с. 76–79; Сп. Кула, 1995, № 3, с. 65–70; Сп. Кула, 1996, № 2, с. 69–74;

Модел на Вселената известен като небесен глобус, използван от датския астроном Тихо Брахе през XVI в. Метафизиката на този модел включва формата на небесния екватор еклиптиката и слънчевите кръгове. Горизонталният пръстен моделира плоскостта на хоризонта, "Вертикалният кръг" с деления и звезди, видими с просто око. Съзвездията на небесния свод са разглеждани в съответствие с определени митологични персонажи от древногръцката митология, с която има пряка връзка философията. Най-старият небесен глобус, принадлежащ към европейската цивилизация, е разработен в Германия. Този модел на Вселената възприема като основна форма на нейната организация сферата. При една многомерна сфера, построена върху метафизиката на съвременната Вселена, самата крайна скорост на светлината — 300,000 км/сек може да се разглежда като граница на нашия свят.